

ראיון עם רות ראופמן עם צאת ספרה לרגל הנסיבות בהוצאת כינרת, זמורה - מוציאים לאור, 2019

ראיינה וכתבה: צילה טנא

רות היא פסיכולוגית קלינית, סופרת וחוקרת ספרות, מרצה בכירה בחוג לספרות עברית והשוואתית באוניברסיטת חיפה ומלמדת בתוכניות ההכשרה הטיפוליות בבית הספר לטיפול באמצעות אומנויות ובתוכנית להנחיית קבוצות בחוג לייעוץ והתפתחות האדם. היחסים בין הפסיכואנליזה והספרות (הן הספרות היפה והן הספרות העממית) הם נושא מרכזי בו עוסקת רות הן במחקר והן בהגות. תחום מחקר מרכזי נוסף שלה הוא חלומות, בעיקר בהקשר של חקר מעשיות עם. רות פרסמה מספר ספרים בארץ ובעולם, כארבעים מאמרים וכן קובץ סיפורים קצרים. לרגל הנסיבות הוא הרומן הראשון שלה, והוא היקר לליבה מכל פרסומיה.

בקרב ילדיה של רות, אמה של הגיבורה נוגה, מוחלף המושג המוכר "שפת אם" במושג "שפת אמא" ומוטבעות בו משמעויות אחרות, כמעט הפוכות מאלה המוכרות - לא שפה המחזירה אותנו אל המקורות הראשונים שלנו ומחברת אל השורשים, אלא להיפך - שפה מנוכרת, דוחה, גרוטסקית ומרחיקה. ולמרות ההבנה שמה שעומד מאחורי עמדות אברסיביות אלה זוהי חרדה חריפה מן המפגש עם ה"תופת", קשה שלא לחוש כעס כלפי נוגה ואחיה על היעדר החמלה והרוך. כיוצרת הדמויות בספר, הציגי לנו את כתב האפולוגטיקה שלך להתנהגות הבנים והבנות, סנגרי נא עליהם עבורנו.

זאת באמת שאלה שמרבים להפנות אליי במפגשים שמתקיימים סביב הספר. הייתה אפילו אישה אחת שביקשה למסור שהיא לא תגיע למפגש כי היא כועסת מדי על נוגה ועל חוסר החמלה שלה כלפי אמה. היא כעסה עליי, כאילו אני ונוגה זהות, בעוד שאפשר להסתכל על הדברים גם אחרת: שעצם האפשרות של הקוראות לחמול על האמא זה משהו שעולה מתוך הטקסט כולו, לא דווקא מתוך מה שהדמות של נוגה מייצגת. מנגד, נתקלתי גם בהרבה תגובות אחרות, המתייחסות דווקא לאופן בו דמות האמא מוצגת כמישהי שההתמסרות שלה לא מותנית בשום צורה, באופן שמעורר בקוראים הרבה אהדה. אני חושבת שזו דוגמה למה שמקובל לכנות "חסי העברה לטקסט", כשכל קורא חווה את הדמויות באופן אחר, הקשור גם לעולמות מהם הגיע. מבחינתי, לא ביקשתי להכריע האם מדובר באם "טובה", או "רעה", אלא לתת קול למורכבות היחסים, שלא ניתן להגדיר אותם בשום צורה שהיא חד-משמעית.

אני מרגישה חובה לפתוח בחוויה המטלטלת שעברה עליי עם קריאת ספרך. את העוצמות הרגשיות המאפיינות את כתיבתך לא נוכל להעביר בראיון, אך הבה ננסה בכל זאת, לתת לקוראינו הצצה לחיבוטי הנפש הקשים של בני הדור השני לשואה אשר נוכחים בילדותה ובבגרותה של גיבורת הספר נוגה.

הבושה, הכעס והאשמה מניעים את מעשיה של נוגה מאז ילדותה המוקדמת, ובאופן פרדוקסלי - ככל שהיא מנסה להתרחק, להתנתק ולברוח מן

"החיה הקדמונית" הרובצת על השטיח בבית אמה, כך היא נלכדת יותר ויותר בין טלפיה. האם תוכלי להרחיב עבור קוראינו בתיאור הדינמיקה הזאת ולשתף אותנו במקורות שהזינו את תיאור הדמויות והאירועים בספר?

מרבית הקוראים שמשתפים אותי בחוויית הקריאה בטוחים שאני דור שני לשואה, אף שאני לא... כשסיפרתי את זה לעורכת הספר, היא ענתה: "זה סימן שדיברת אמת", והכוונה היא כמובן לאמת רגשית. החיה הקדמונית הרובצת בשטיח, שרק נוגה יכולה לראות אותה, היא כל אותם דברים שאין להם שמות ומילים, עד שהם מקבלים ממדים מפלצתיים, קמאיים, כמעט מיתיים, ונחווים כאינסופיים וחסרי גבולות. החיה הרובצת בשטיח תופסת כל כך הרבה מקום בבית, עד שהמרחב שנשאר לנוגה הוא מאוד מוגבל. לגבי המקורות שהזינו את המאורעות בספר, מדובר בעירוב בין אירועים שאכן התרחשו, לבין אירועים שהתרחשו אך ורק במציאות הבדיונית, אך מבחינתי הם אירועים לכל דבר.

ועוד על סיפור הטיפול - ההומור השחור-משהו, הסרקזם והציניות המאפיינים את שפת המפגש בין נוגה לבין המטופלת המתבגרת המרדנית עומדים בניגוד חד לאובדנות, לייאוש ולהיעדר האיזון לחיים אשר רובצים ונוכחים בכל רגע ורגע בחדר. כיצד מתיישב הדבר עם "פנטזיית ההצלה" שיש לנו כמטפלים ועם העובדה שכמעט בכל מטפל קיים פחד קמאי כמעט מהתאבדות אפשרית של המטופל שלו?

גם במקרה זה אפשר לראות את ההבדל בין הפסיכותרפיה והספרות. בעוד שבטיפול יש פחד גדול שהמטופלים שלנו יתאבדו, או יינזקו בדרך אחרת, בספרות יש יותר חופש לגעת במקומות האלה. בכלל אני מאמינה שכדי לכתוב פרזזה צריך הרבה מאוד חופש. שאלת ההצלה עומדת בבסיס הרומן, כשבעוד שנוגה המלומדת לא הצליחה להציל את המטופלת שלה, יוליה הכפרית וחסרת ההשכלה הצליחה להציל ילדה בתנאים בלתי אפשריים.

ואם בטיפול עסקינן, אולי ניגע בכותרת ספרך לרגל הנסיבות. המילים הללו מופיעות שוב ושוב בהסברים של חני הפסיכולוגית המטופלת בנוגה בניסיונותיה הבלתי נלאים לנרמל את הדיכאון האקוטי והתחושות הקשות שאותן מביאה נוגה אל הטיפול בעקבות מערכות היחסים המורכבות והמנוכרות וחוויותיה של אובדן ופרידה. ניכר כי נוגה, הגיבורה של ספרך, אינה מוצאת מספיק מרפא ומרגוע בהסבר זה - "לרגל הנסיבות" - ואני סקרנית לגבי עמדתך שלך כפסיכולוגית לגביו.

"במשך שנתיים נסעתי לחני, פעמיים בשבוע. היא המשיכה להתעקש שההתנהגויות המוזרות שלי הן תגובות נורמליות על אירועים שלנפש קשה להתמודד איתם. כל דבר היה בעיני נורמלי באופן פוטנציאלי. לאמץ את רוני בכיתה ג' נראה לה נורמלי 'לרגל הנסיבות'. גם לצרוח עליו נראה לה נורמלי, לרגל הנסיבות, וגם לא לצאת כמעט שנה מהמיטה אחרי שהוא נעלם. קוראים לזה להתאבל. שאלתי אותה אם זה בריא לנפש, והיא אמרה שלפעמים זה הפתרון היחיד שהנפש מוצאת. שאלתי אם לפי ההיגיון הזה גם אמא שלי נורמלית לרגל הנסיבות, וכשחני אמרה שאפשר לראות את זה ככה, חשבתי שמה הטעם להיות נורמלית, אם לרגל הנסיבות גם מה שנורמלי מקבל כל מיני צורות מוזרות." (עמ' 108) כמטפלת אני מאוד מאמינה בביטוי "לרגל הנסיבות". בעולם הפואטי של הרומן יש כל הזמן משחק בין ההיבט הציני של הביטוי להיבט הטיפולי שבו, כחלק משאלה כללית יותר הנוגעת באפשרות של נוגה להאמין בטוב ולוותר על הסרקזם.

בתוך כל האירועים הקשים אי אפשר להתעלם מן ההומור המגולם בדיאלוגים של הדמויות בספר גם בהקשר של אירועים טרגיים, כמו הבלבול של האם בין פסיכותרפיה וכימותרפיה. ההומור נשמע

תחושה קשה של סיכון וחוסר מוגנות מתעוררת הן כלפי נוגה הבורחת לזרועותיו של גבר בוגר עוד בהיותה ילדה והן כלפי המטופלת שלה אדווה שאינה מוצאת טעם לחייה ובורחת אל מותה. ההיעדר של הדמות הגברית במשפחה והאבחון של מעין סינדרום אב "נעדר" (אורח מזדמן בבית) נראה לי כמכנה משותף המחבר בין נוגה לאדווה, ולכן אני שואלת כיצד את תופסת את מקומו של האב במשפחה ואת ההשלכות שיכולות להיות לדפוס תפקודו בבית על חייהן של בנותיו.

כסופרת, אני מרגישה שיש לי הרבה יותר חופש מאשר כפסיכולוגית. ברומן אינני מבקשת להגיד משהו על מקומו או על היעדרו של האב, אלא לתת קול למציאות פנימית שלא תמיד ניתנת לתיאור בשפה הפורמלית. בכך הספרות שונה מהפסיכואנליזה. עבורי דמות האב ("פרופסור גלבר") היא חמקמקה ומתעתעת כמו דמויות נוספות ברומן, שהתעתוע שלהן קשור גם בפערים בין מה שנוגה הילדה קולטת מתוך הנפש הרגישה שלה, לבין האופן בו המבוגרים מנסים להציג בפניה את העולם. המרחב הספרותי מאפשר לי להתחבר מחדש לחוויות טרום מילוליות ולמצוא עבורן מילים. במובן מסוים, זה גם משהו שאנחנו עושים כמטפלים, אלא שבספרות התכלית אינה להסביר, להגדיר או להכיל, אלא דווקא לאפשר את התעתוע, לדבר אותו, להשאיר את העמימות וחוסר ההכרעה.

ואם נגענו באדווה המטופלת, אולי אוסיף שאלות אחדות הקשורות לדרך בה את רואה את העיסוק הטיפולי. דימויים של "בועה" או "קפסולה אטומה" ומשפטים כמו "להשאיל את עצמי לפי שעה לאנשים שבאו אלי", חוזרים בצורה זו או אחרת בפיה של נוגה הפסיכולוגית, ועולה הרושם שהטיפול מהווה עבורה אף הוא "דרך בריחה" מן המציאות החיצונית - מחייה האישיים בפרט ומן העולם שסביבה בכלל, ואני שואלת - האומנם כך?

מעניין, אני דווקא חוויתי את זה מאוד אחרת. הקליניקה עבור נוגה היא מקום בו היא יכולה להיות. בשונה מהבתים האחרים בהם גדלה, כמו הבית של ההורים בו רובצת החיה הקדמונית, או הבית שהקימה עם בעלה, בו היא מרגישה "אורחת", בקליניקה היא מרגישה ש"האישה שיושבת על הספה היא אני". בעיניי זוהי לא בריחה מהמציאות, אלא מקום בו מתאפשר לה קשר עם המציאות הפנימית גם של עצמה וגם של אחרים. זה מקום עם הרבה חיים. בעוד שהרומן נפתח בהתאבדות של אדווה המתאבדת את גבולות הטיפול, ונוגה עצמה מתעמתת עם שאלת האפשרות של הטיפול לעזור, הרגשתי שעם התפתחות הרומן נוגה מכירה מחדש את גבולות המקצוע שלה, אבל גם את היכולות שלו. גם אני כסופרת הרגשתי שאני עורכת היכרות מחדשת עם הפסיכולוגית שבי, ואני יכולה להגיד שקרה לי משהו מאוד נעים עם הזהות המקצועית שלי סביב כתיבת הרומן.

ועל האשמה המלווה, כנראה, את צאצאי השורדים לאורך שנות חיים ארוכות.

"היה הייתה חיה קדומה שחיה בשטיח אפשר שפעם מן היער איש אותה הבריח איש לא שאל אם נוח לחיה המסתורית כי היא הייתה חיה קדומה שלא ידעה עברית היה הייתה חיה כמוסה, נוהמת וכבדה ולה עיניים אדומות ושן אחת חדה חיה זקורת אוזניים וארוכת לשון הקיצה בשטיח, ובו הלכה לישון." (עמ' 135)

עזרי לנו להבין מה, לפי ניסיוןך, מסייע לחיות עם הזיכרון ובכל זאת להישאר שפוי.

מה שאני אוהבת בכתיבה הספרותית, זה שהיא לא מנסה לעזור להסביר. היא מאפשרת את החוויה, כולל את החלקים הבלתי נסבלים שלה, שמקבלים מקום. משאירה מרחב מספיק פתוח לכל אחד ואחת לחוות את הדברים בדרך נוספת. אני חושבת שעצם המעשה הספרותי הוא חלק מהאפשרות לשמור על שפיות, או, בעצם, להשתגע במקום אפשרי.

לסיכום, אני מודה לך על הספר האמיץ והמטלטל ועל נכונותך לשתף אותנו בניסבות המיוחדות של כתיבתו ובמשמעויות שיש לו עבורך.

תודה רבה. הספר מאוד משמעותי עבורי, וכל עיסוק בו משמח אותי מאוד.

לעיתים חד, מריר ומושחז, ולפעמים יש בו אולי כדי להרגיע, למתן ולרפא. האם תוכלי להרחיב לגבי הכוחות התירופואטיים שיש להומור בעינייך?

הבלבול של רותי בין פסיכותרפיה לכימותרפיה הוא גם מצחיק וגם מכאיב, בעיקר כשהיא לא מסוגלת לשנות את זה ובשלב מסוים נוגה כבר מפסיקה לתקן אותה. אחת הקוראות כתבה לי שבעינייה זה חלק מ"הדיבור הממאיר של האמא". אותו הדבר לגבי כל שיבושי השפה של רותי, שנכנסים לנוגה לוורידים, חודרים לה לעצמות, והדרך היחידה לשאת אותם היא לצחוק מהם. יש הרבה דברים ברומן שאני ממש לא ראתי אותם כמצחיקים, ודרך הקוראים הבנתי שהם יכולים להצחיק, כמו למשל כשלוותי יש יום הולדת והילדים שלה קונים לה מתנה, והיא אומרת: "יופי של מתנות. אתם שמחים? טוב לכם?". אני הרגשתי מאוד עצובה כשכתבתי את זה. באחד מאירועי ההשקה, כששחקניות העלו את הקטע הזה והקהל צחק, גם אני יכולתי לצחוק. הכתיבה ההומוריסטית שלי היא לא חלק ממשנה סדורה בנוגע לכוח המרפא של ההומור, היא פשוט כזאת. אני מאמינה שגם בחיים וגם ברומן ההומור מתפקד בהרבה מישורים, וזאת שאלה מתי הוא מקרב, מתי הוא מרחיק, מתי הוא סרקסטי וממית, מתי הוא חי ומעורר.

לקראת סוף הראיון, נחזור לגרעין הקשה של ספרך, אל ניסיונות ההתמודדות של בני הדור השני לשואה עם הצל הכבד שמטילים אירועי העבר על ההווה, אל ההפעלה המסיבית של הגנות פחות או יותר פרימיטיביות אשר אינן מצליחות להקל באמת על החרדה

חצים להתעדכן?

כנסו אלינו לאתר!

**כל האירועים
כל הפעילויות
כל הכנסים**

www.psychology.org.il